

TARJIMASHUNOSLIKNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

MODERN TRENDS IN TRANSLATION STUDIES

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

Mirzayeva Shirin Xasan qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti, Tarjimonlik fakulteti talabasi
shirinmirzayeva9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonida tarjimashunoslikning dolzarb tendensiyalari, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning tarjima jarayoniga ta'siri, mashina tarjimasi rivoji hamda madaniyatlararo kommunikatsiyada tarjimonning o'rni tahlil qilinadi. Zamonaviy tarjimashunoslikning nazariy va amaliy yo'nalishlari hamda innovatsion metodlarning ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: tarjima, zamonaviy tendensiyalar, mashina tarjimasi, sun'iy intellekt, lingvokulturologiya, neyrotarjima, lokallashtirish, kognitiv yondashuv, multimodal tarjima

Abstract: This article analyzes the current trends in translation studies in the age of globalization, focusing on the impact of artificial intelligence, digital technologies, and machine translation on the translation process. It highlights the significance of innovative approaches, the growing role of translators in intercultural communication, and modern theoretical directions in the field.

Keywords: translation, modern trends, machine translation, artificial intelligence, intercultural communication, localization, cognitive approach, multimodal translation.

Аннотация: В статье рассматриваются современные тенденции переводоведения в условиях глобализации, влияние искусственного интеллекта и цифровых технологий на процесс перевода, развитие машинного перевода и роль переводчика в межкультурной коммуникации. Освещаются важность инновационных методов и новые теоретические направления в переводоведении.

Ключевые слова: перевод, современные тенденции, машинный перевод, ИИ, межкультурная коммуникация, локализация, когнитивный подход, мультимодальный перевод.

KIRISH

XXI asr globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi, madaniyatlararo muloqotning kengayishi va raqamli texnologiyalarning rivoji bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda tarjimashunoslik fani nafaqat lingvistik jarayonlarning tahlili bilan cheklanib qolmay, balki ijtimoiy, madaniy, texnologik va kognitiv omillarni o'z ichiga olgan ko'p qirrali ilmiy yo'nalishga aylandi. Bugungi kunda tarjima jarayoni faqat ikki til o'rtasidagi ekvivalentlikni ta'minlash emas, balki keng qamrovli kommunikativ vazifani bajaradi. Mazkur vazifa matn mazmunini bir madaniy makondan ikkinchi madaniy makonga moslashtirish, kontekstni qayta ishlab uzatish, axborotning barqarorligini saqlash va uni global auditoriyaga yetkazishni talab qiladi.

So'nggi o'n yilliklarda sun'iy intellekt, neyron tarmoqlar, mashina tarjimas, kompyuter yordamida tarjima dasturlari (CAT-tools) va avtomatik korpuslar kabi innovatsion texnologiyalar tarjimashunoslikning nazariy va amaliy yo'nalishlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, NMT (Neural Machine Translation) tizimlarining paydo bo'lishi tarjima jarayonini transformatsiyalab, tarjimon va texnologiya o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqdi.

Zamonaviy jamiyatda tarjimon kasbiga qo'yilayotgan talablar ham tubdan o'zgarib bormoqda. Endilikda tarjimon faqat lingvist emas, balki raqamli savodxon, madaniyatlararo moderator, analitik fikrlovchi va ko'p platformali kontent ishlab chiqaruvchiga aylanmoqda. Global bozor kompaniyalari, xalqaro tashkilotlar, ilmiy markazlar, mediatizatsiya va lokallashtirish bozorining jadal o'sishi tarjimonning rolini yanada muhimlashtirib, ushbu kasbning strategik ahamiyatini oshirmoqda. Shu sababli tarjimashunoslikning zamonaviy tendensiyalarini o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Ushbu maqola globallashuv jarayonida tarjimashunoslikning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatayotgan asosiy omillarni, yangi nazariy yondashuvlarni, innovatsion texnologiyalarni, AI va NMT tizimlarining o'rnini, tarjimon kompetensiyalarining yangilanishini, shuningdek, lingvokulturologik va kommunikativ talablardagi o'zgarishlarni tahlil qilishni maqsad qiladi. Mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishda ilmiy fikrning rivojlanishiga hissa qo'shish, tarjima jarayonining zamonaviy xususiyatlarini yoritish va istiqboldagi tendensiyalarni belgilashga xizmat qiladi.

1. Tarjimashunoslikda globallashuv va madaniyatlararo kommunikatsiya. Globallashuv jarayoni natijasida turli xalqlar, davlatlar, iqtisodiy va madaniy tizimlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar keskin kuchayib, tarjima faoliyati xalqaro hamkorlikning ajralmas bo'g'iniga aylandi. Axborot almashinuvi hajmining ortishi, internet va ommaviy kommunikatsiya vositalarining kengayishi tarjimonning rolini yanada murakkablashtirdi. Endilikda tarjimon nafaqat matn mazmunini bir tildan ikkinchi tilga ko'chiruvchi mutaxassis, balki: til vositachisi, madaniyatlararo muloqot moderator, ma'lumot vositachisi, kommunikativ mediator sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa tarjimonning vazifalarini lingvistik chegaralardan tashqariga olib chiqib, uni ijtimoiy, madaniy va pragmatik jarayonlarning muhim ishtirokchisiga aylantiradi.

Zamonaviy tarjimashunoslikning rivoji lingvokulturologik yondashuvning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Turli madaniy kodlarni to'g'ri talqin qilish, ularni moslashtirish, kontekst mazmunini qayta ishlab adreantga yetkazish tarjima jarayonining asosiy shartiga aylandi. Chunki har bir madaniyat o'ziga xos semantik va pragmatik qatlamlarga ega bo'lib, tarjima jarayonida ular noto'g'ri talqin qilinsa, kommunikativ uzilishlar yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli tarjimon bugungi kunda global muloqotning faol subyekti sifatida nafaqat til bilimi, balki madaniyatshunoslik, kommunikatsiya, psixologiya va diskurs tahlili kabi sohalaridagi bilimlarga ham ega bo'lishi zarur. Globallashuv davrida tarjima madaniyatlar o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajarib, xalqlar o'rtasidagi tushunishni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

2. Sun'iy Intellekt va raqamli texnologiyalar rivoji. So'nggi yillarda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tarjima jarayoniga sezilarli ta'sir

ko'rsatmoqda. Xususan, neyron tarmoqlarga asoslangan mashina tarjimasini (NMT), CAT-dasturlar, avtomatik korpuslar va terminologik bazalarning keng qo'llanilishi tarjimaning tezligi va samaradorligini oshirmoqda.

Bugungi kunda tarjimon texnologiyalar bilan birga ishlay olishi, tarjima xotirasi (Translation Memory), glossariylar, avtomatik tekshiruv vositalaridan foydalanishi muhim kompetensiyalardan biriga aylandi. Shunga qaramay, sun'iy intellekt tarjimini to'liq almashtira olmaydi, chunki madaniy konnotatsiyalar, kontekst va pragmatik ma'no inson tafakkuri orqali to'g'ri talqin etiladi.

Shu sababli zamonaviy tarjima amaliyotida inson va texnologiya hamkorligi, ya'ni post-edit (mashina tarjimasini qayta tahrirlash) jarayoni keng qo'llanilmoqda. Bu esa tarjimonning rolini yangi bosqichga olib chiqib, uning texnologik savodxonligini talab qilmoqda.

3. Zamonaviy tarjimashunoslikda nazariy yondashuvlar. Zamonaviy tarjimashunoslikda nazariy yondashuvlar tarjima jarayonini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Kognitiv tarjima nazariyasi inson tafakkuri va mental modellar orqali tarjimaning qanday amalga oshishini tahlil qilsa, diskursiv yondashuv matnning ideologik, pragmatik va kontekstual jihatlarini saqlashga urg'u beradi. Multimodal tarjima matn bilan birga vizual, audio va boshqa kommunikativ elementlarni hisobga olgan holda mazmunni to'liq yetkazishga yordam beradi. Shu bilan birga, lingvokulturologik yondashuv turli madaniy kodlarni moslashtirish, madaniy tafovutlarni hisobga olish va mazmunni kontekstga mos yetkazishni taqozo etadi.

Shuningdek, posttarjima yoki "re-writing" paradigmasi tarjimini faqat ekvivalent matn sifatida emas, balki yaratilayotgan matnni qayta ishlash jarayoni sifatida ko'rishga imkon beradi. Bu yondashuvlar zamonaviy tarjimashunoslikning nazariy va amaliy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi va tarjimonning professional kompetensiyalarini kengaytiradi.

4. Lokallashtirish va raqamli bozor talablari. Raqamli texnologiyalar va global bozorning rivojlanishi tarjima faoliyatini faqat matn tarjimasidan kengaytirib, lokallashtirish (localization) jarayonini asosiy yo'nalishga aylantirdi. Lokallashtirish mahsulot interfeysi, dasturiy ta'minot, mobil ilovalar, o'yinlar, subtitrlar va dubbing kabi sohalarda matn va madaniy elementlarni moslashtirishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, foydalanuvchi tajribasi, madaniy kontekst va auditoriya talablari tarjimaning sifatini belgilovchi muhim omillarga aylanadi. Bugungi kunda tarjimonning roli faqat matnni bir tildan ikkinchi tilga o'tkazish bilan cheklanmaydi.

U lokallashtirish jarayonining strategik ishtirokchisi sifatida global auditoriyaga mos, madaniyatlararo tushunishni ta'minlaydigan, sifatli va samarali tarjima yaratishga mas'uldir. Raqamli platformalar va global kommunikatsiya vositalarining jadal rivoji tarjimonning kompetensiyalarini kengaytirib, uni CAT-dasturlar, avtomatik glossariylar, terminologik bazalar va mashina tarjimasini vositalari bilan samarali ishlashga majbur qiladi.

Shuningdek, lokallashtirish jarayonida tarjimon dizayn elementlarini, vizual interfeysni va texnologik cheklovlarni ham hisobga olishi lozim. Bu esa tarjimonni

nafaqat lingvistik va madaniy, balki texnologik jihatdan ham malakali mutaxassisga aylantiradi.

Natijada, zamonaviy tarjimashunoslikda lokallashtirish nafaqat texnik moslashuv, balki madaniy integratsiya, kommunikativ barqarorlik va auditoriya ehtiyojini qondirish vositasi sifatida muhim o'rin egallaydi. Tarjimon bu jarayonda global kommunikatsiyaning samarali vositachisi sifatida faoliyat yuritadi.

5. Tarjimon malakasi va kompetensiyalari. Zamonaviy tarjimashunoslikda tarjimonning roli nafaqat matnni ekvivalent shaklda o'tkazish bilan cheklanmaydi, balki u global kommunikatsiyada madaniyatlararo vositachi, tahlilchi va texnologik ekspert sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli tarjimonning malaka va kompetensiyalari bir necha asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

1. Lingvistik kompetensiya – tilni chuqur bilish, grammatik va stilistik xususiyatlarni to'liq anglash, terminologik aniqlikni saqlash.

2. Madaniyatlararo kompetensiya – turli madaniyatlar kodlari, kontekstual tafovutlar va kommunikativ odatlarni tushunish, madaniy transformatsiyani amalga oshira olish.

3. Texnologik kompetensiya – CAT-dasturlar, mashina tarjimasi vositalari, terminologik bazalar va avtomatik tekshiruv vositalaridan samarali foydalanish.

4. Analitik va kognitiv kompetensiya – matn mazmunini chuqur tahlil qilish, kontekstni aniqlash va to'g'ri interpretatsiya qilish.

5. Kommunikativ va professional etik kompetensiya – mijoz va auditoriya talabini tushunish, axborot bilan ishlashda mas'uliyatni saqlash, madaniy jihatdan to'g'ri qaror qabul qilish.

Shuningdek, globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida tarjimon AI vositalari bilan hamkorlik qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Mashina tarjimasi natijalarini tahrirlash (post-editing), terminologik moslikni tekshirish va kontentni global auditoriyaga moslashtirish zamonaviy tarjimonning ajralmas qismi hisoblanadi.

Natijada, zamonaviy tarjimon — nafaqat til vositachisi, balki madaniyatlararo mediator, texnologik ekspert va kommunikativ strateg sifatida global muloqotda faol ishtirok etadi. Ushbu kompetensiyalar tarjimashunoslikning amaliy va nazariy rivojlanishida muhim o'rin tutadi hamda tarjimonning professional kasb sifatida ahamiyatini yanada oshiradi.

XULOSA

Zamonaviy tarjimashunoslik globallashtirish, raqamlashtirish va sun'iy intellektning jadal rivoji fonida yangi bosqichga ko'tarildi. Tarjima jarayoni nafaqat lingvistik ekvivalentlikni ta'minlash, balki madaniyatlararo kommunikatsiya, kontekstual moslashuv va texnologik vositalardan samarali foydalanishni ham o'z ichiga oladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tarjimashunoslikda asosiy tendensiyalar quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- tarjimonning madaniyatlararo mediator sifatidagi roli;
- kognitiv, diskursiv va multimodal yondashuvlarning keng qo'llanilishi;
- sun'iy intellekt va mashina tarjimasi vositalari bilan hamkorlik;
- lokallashtirish va raqamli bozor talablariga moslashish;

tarjimon malakasi va kompetensiyalarining kengayishi.

Shu bilan birga, tarjimashunoslikda innovatsion yondashuvlar va texnologik vositalardan foydalanish nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki global kommunikatsiyada madaniy integratsiya va axborotning aniq yetkazilishini ta'minlaydi. Tarjimonning malaka va kompetensiyalari, shuningdek, lingvistik, madaniy va texnologik jihatlarni birlashtiruvchi multidisipliner yondashuv ushbu fan sohasining rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Natijada, zamonaviy tarjimashunoslik global muloqotning muhim vositasi sifatida rivojlanishda davom etadi va tarjimonning roli ham yanada strategik ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. Tarjimadagi ekvivalentlik va madaniy moslashuvga doir asosiy manba.
2. Newmark, P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall, 1988. Zamonaviy tarjima metodlari va stilistik yondashuvlar
3. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge, 2017. Globallashuv va tarjimonning madaniy roliga oid nazariyalar.
4. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2011.
- Kognitiv va diskursiv yondashuvlarning asosiy tushunchalari.
5. Gambier, Y., & van Doorslaer, L. Handbook of Translation Studies. Volumes 1–4. Amsterdam: John Benjamins, 2010–2017.
- Multimodal tarjima, diskursiv yondashuv, lingvokulturologiya bo'yicha maqolalar.
6. Pym, A. Exploring Translation Theories. Routledge, 2023.
- Zamonaviy tarjimashunoslik nazariyalari bo'yicha muhim qo'llanma.
7. O'Hagan, M., & Ashworth, D. Translation-Mediated Communication in a Digital World. Multilingual Matters, 2002.
- Lokallashtirish, raqamli bozor va onlayn kommunikatsiya.
8. Gile, D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. John Benjamins, 2009.
- Tarjimon kompetensiyalari va kognitiv jarayonlar bo'yicha nazariya.
9. Shuhratov, A. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.— O'zbek tarjima maktabi nazariy asoslari.
10. Abdullayev, A. Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
- Madaniyatlararo tafovutlar va lingvokulturologik yondashuvlar.